BANKLARDA FAKTORING OPERATSIYALARINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Mamadiyorov Foziljon Quchqar o'g'li
Hamkorbank ATB Markazlashgan hisob va ichki operatsiyalar bo'limi bosh mutaxassisi
e-mail: Fozilfantasy@mail.ru

Annotatsiya. Tezisda faktoring operatsiyalarining mazmuni, asosiy turlari va ularning tadbirkorlik subyektlari hamda banklar uchun afzalliklari ko'rib chiqiladi. O'zbekistonda faktoring xizmatlari bozorini rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar va Markaziy bank ma'lumotlari asosida bozorning so'nggi yillardagi rivojlanishi tahlil qilinadi. Shu asosda banklarda faktoring operatsiyalarini yanada rivojlantirish bo'yicha takliflar beriladi.

Kalit so'zlar: faktoring, pul talabi, debitorlik qarzi, kichik biznes, aylanma mablag', raqamli faktoring, xalqaro faktoring.

Аннотация. В работе рассматриваются содержание и основные виды факторинговых операций, а также их преимущества для субъектов предпринимательства и банков. На основе мер по развитию рынка факторинговых услуг в Узбекистане и данных Центрального банка анализируется развитие рынка в последние годы. На этой основе формулируются предложения по дальнейшему развитию факторинговых операций в банках.

Ключевые слова: факторинг, денежное требование, дебиторская задолженность, малый бизнес, оборотные средства, цифровой факторинг, международный факторинг.

Abstract. This paper examines the content and main types of factoring operations and their advantages for businesses and banks. Based on the measures to develop the factoring services market in Uzbekistan and data of the Central Bank, it analyses the development of the market in recent years. On this basis, recommendations are offered for the further development of factoring operations in banks.

Keywords: factoring, monetary claim, accounts receivable, small business, working capital, digital factoring, international factoring.

Kirish. Tadbirkorlik subyektlari faoliyatida tovar yoki xizmatni kechiktirilgan to'lov sharti bilan sotish keng tarqalgan. Bunday holatda sotuvchining mablag'i xaridor to'lov qilgunga qadar debitorlik qarzi ko'rinishida "muzlab" qoladi, korxonaga esa xomashyo sotib olish, ish haqi to'lash va faoliyatni davom ettirish uchun aylanma mablag' zarur bo'ladi. Ana shu ehtiyojni qondirishning samarali vositalaridan biri faktoringdir.

Faktoring dunyo bo'yicha keng qo'llaniladigan moliyalashtirish usuli hisoblanadi. Faktoring kompaniyalarining xalqaro assotsiatsiyasi – FCI ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilda jahon faktoring bozori hajmi 4 039 mlrd yevroni tashkil etib, oldingi yilga nisbatan 3,7 foizga o'sgan [1]. M. Bakker, L. Klapper va G. Udell faktoring kichik va o'rta biznes uchun qisqa muddatli aylanma mablag' manbai sifatida ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlarda jadal kengayib borayotganini va boshqa kreditlash shakllariga nisbatan muhim afzalliklarga ega ekanini ta'kidlaydi [2]. O'zbekistonda ham bu yo'nalishga alohida e'tibor qaratilmoqda: 2024-yil 12-avgustda Prezidentning "Faktoring xizmatlari bozorini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni qabul qilingan [3].

Tezisning maqsadi – faktoring operatsiyalarining mazmuni va afzalliklarini yoritish hamda banklarda ularni rivojlantirish istiqbollarini ko'rsatishdan iborat.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Faktoring tushunchasi va turlari. Faktoring – yetkazib beruvchining xaridordan oladigan pul talabini (debitorlik qarzini) moliyaviy agentga, ko‘pincha bankka berishi evaziga moliyalashtirish olish operatsiyasidir. Xalqaro faktoring to‘g‘risidagi UNIDROIT konvensiyasiga ko‘ra, faktoring shartnomasi bo‘yicha moliyaviy agent quyidagi to‘rt vazifadan kamida ikkitasini bajarishi lozim: yetkazib beruvchini moliyalashtirish, debitorlik qarzlari hisobini yuritish, qarzlarni undirish va yetkazib beruvchini xaridorning to‘lovga qobiliyatsizligi xavfidan himoya qilish [4]. Mahalliy adabiyotlarda ham faktoring kreditlash shakllaridan biri sifatida qaralib, bunda mijoz foizdan tashqari faktoring xizmati uchun alohida komissiya to‘lashi qayd etiladi [5].

Faktoring oddiy bank kreditidan bir necha jihati bilan farq qiladi. Birinchidan, kredit asosan qarz oluvchining umumiy moliyaviy holati va garov asosida beriladi, faktoring esa aniq savdo bitimidan kelib chiqqan pul talabi asosida amalga oshiriladi. Ikkinchidan, kredit muddati shartnomada alohida belgilanadi, faktoring muddati esa xaridorning to‘lov muddatiga bog‘liq bo‘ladi. Uchinchidan, kreditni qarz oluvchining o‘zi qaytaradi, faktoringda esa mablag‘ asosan xaridorning to‘lovi hisobidan qaytadi. Shu sababli faktoring savdo faoliyati bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan, o‘z-o‘zidan qaytariladigan moliyalashtirish turi hisoblanadi.

Faktoringning bir necha turi mavjud. Markaziy bank faktoring bozori sharhlarida faktoringni klassik (regress huquqi bilan va regress huquqisiz) hamda reversiv (teskari) turlarga ajratadi [6]. Faktoringning asosiy turlari 1-jadvalda umumlashtirilgan.

1-jadval. Faktoringning asosiy turlari

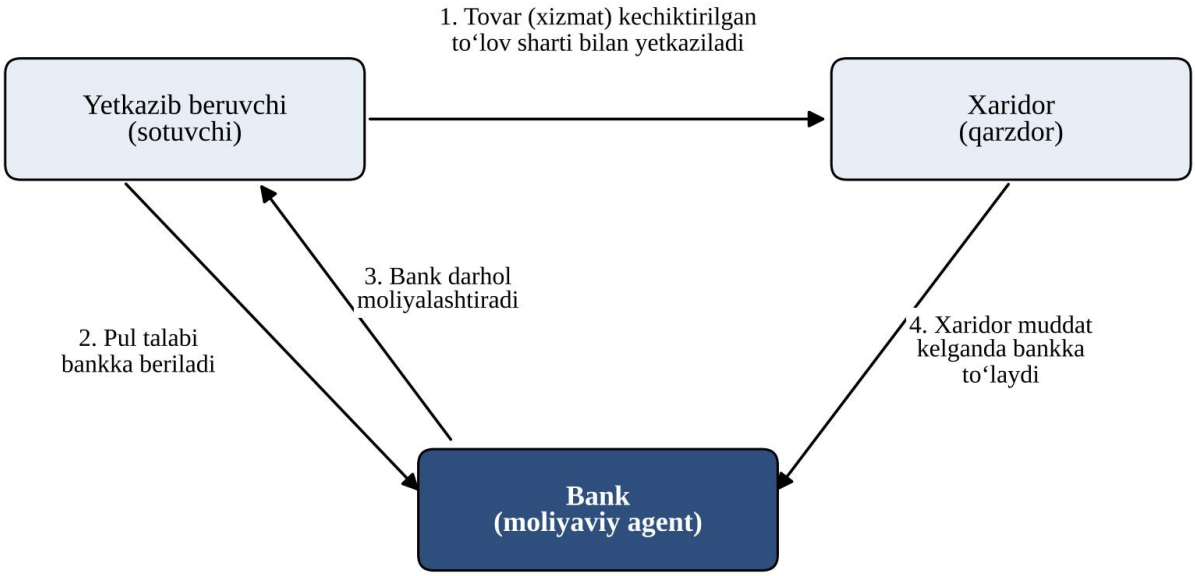
Faktoring turi	**Mazmuni**	**Kim uchun qulay**
Regress huquqi bilan	Xaridor to‘lamasa, bank to‘lovni yetkazib beruvchidan talab qilishi mumkin	Faktoring xizmati arzonroq bo‘lishini istagan yetkazib beruvchi
Regress huquqisiz	Xaridor to‘lamaslik xavfini bank o‘z zimmasiga oladi	Xavfdan to‘liq himoyalanishni istagan yetkazib beruvchi
Reversiv (teskari)	Faktoringni yirik xaridor tashkil etadi va o‘z yetkazib beruvchilarini moliyalashtirishga yordam beradi	Yirik xaridor va uning kichik yetkazib beruvchilari
Ichki	Yetkazib beruvchi va xaridor bir mamlakatda joylashgan	Mamlakat ichida savdo qiluvchi korxonalar
Xalqaro	Xaridor boshqa mamlakatda joylashgan	Eksport qiluvchi korxonalar

Manba: [4; 6] manbalar asosida muallif tomonidan tuzilgan.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Faktoringning afzalliklari. Faktoringning mexanizmi 1-rasmda keltirilgan. Yetkazib beruvchi tovarni kechiktirilgan to'lov sharti bilan sotadi va pul talabini bankka beradi, bank esa xaridor to'lashini kutmasdan yetkazib beruvchini moliyalashtiradi.

1-rasm. Faktoring operatsiyasining umumiy mexanizmi
Manba: muallif ishlanmasi.

L. Klapper tadqiqotiga ko'ra, faktoringda moliyalashtirish asosan yetkazib beruvchining umumiy kredit holatiga emas, balki uning debitorlik qarzlari, ya'ni xaridorlarining ishonchliligiga bog'liq bo'ladi. Shu sababli moliyaviy holati nisbatan kuchsizroq bo'lgan kichik korxona ham ishonchli yirik xaridorga tovar yetkazib bersa, moliyalashtirish olishi mumkin [7]. Muallif, shuningdek, reversiv faktoring yirik va ishonchli xaridorlarning qarzlari asosida kichik yetkazib beruvchilarga moliyalashtirish olishni osonlashtirishini ta'kidlaydi [7].

Mahalliy tadqiqotchilar Y. Abdreymov va X. Anvarova faktoringning tadbirkorlar uchun quyidagi afzalliklarini ajratib ko'rsatadi: korxona likvidligining yaxshilanishi, moliyaviy xavfning kamayishi, debitorlik qarzlarini boshqarishning osonlashishi, an'anaviy kreditga nisbatan tezroq moliyalashtirish va moslashuvchan shartlar; bunda odatda garov talab qilinmaydi [8]. Bank uchun esa faktoring qisqa muddatli, xaridorning to'lovi hisobidan qaytariladigan va komission daromad keltiradigan operatsiya hisoblanadi. Bundan tashqari, faktoring orqali bank yetkazib beruvchi bilan ham, xaridor bilan ham munosabat o'rnatadi, bu esa unga ushbu korxonalarga hisob-kitob, to'lov va boshqa bank xizmatlarini taklif etish orqali mijozlar bazasini kengaytirish imkonini beradi.

O'zbekistonda faktoring xizmatlari bozorining rivojlanishi. O'zbekistonda faktoringni rivojlantirish bank tizimini isloh qilish doirasida ham ko'zda tutilgan bo'lib, 2020–2025-yillarga mo'ljallangan strategiyada bank xizmatlarini to'ldirish maqsadida mikromoliya, lizing, faktoring va boshqa moliyaviy xizmatlarni ko'rsatuvchi tashkilotlarni rivojlantirish belgilangan edi [9]. 2024-yilda qabul qilingan farmon bilan esa faktoring tashkilotlarini nobank kredit tashkiloti sifatida ro'yxatga olish, 2025-yildan kontragent norezident bo'lganda faktoring operatsiyalarini xorijiy valyutada amalga

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

oshirish, refaktoring, ya'ni sotib olingan pul talablarini qayta sotish hamda faktoring xizmatlari elektron platformasini joriy etish nazarda tutilgan [3].

Ushbu choralardan so'ng bozor sezilarli darajada jonlandi. Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilning birinchi yarmida kredit tashkilotlari tomonidan 4 trln so'mlik faktoring xizmatlari ko'rsatilgan bo'lib, uning 93 foizi tijorat banklari hissasiga to'g'ri kelgan; faktoringning qisqa muddatli moliyalashtirishdagi ulushi 2025-yil yanvar–iyun oylarida 4,5 foizdan 14 foizgacha oshgan [10]. 2025-yilning birinchi choragida faktoring operatsiyalarining 79 foizi 90 kungacha muddatga to'g'ri kelgan, asosiy hajm esa savdo va xizmat ko'rsatish (46 foiz) hamda sanoat (44 foiz) sohalarida bo'lgan [11].

2026-yilning birinchi choragida faktoring xizmatlari hajmi 2,3 trln so'mni tashkil etib, o'tgan yilning shu davriga nisbatan 75 foizga oshgan; uning 94 foizi tijorat banklari tomonidan ko'rsatilgan. Operatsiyalarning 53 foizi "Ozplanet" va "Finmakon" raqamli platformalari orqali amalga oshirilgan, reversiv faktoringning ulushi 35 foizni tashkil etgan. Xalqaro faktoring hajmi esa 190 mlrd so'mga yetib, o'tgan yilning shu davriga nisbatan qariyb 41 baravar oshgan [6]. Bu ko'rsatkichlar faktoringning banklar uchun tez rivojlanayotgan yo'nalishga aylanayotganini ko'rsatadi.

Faktoring operatsiyalarini rivojlantirish istiqbollari. Faktoringni yanada rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar mavjud. 2025-yilning birinchi choragida faktoring hajmining 65,3 foizi Toshkent shahriga to'g'ri kelgani [11] hududlarda bu xizmatni kengaytirish uchun katta salohiyat borligini ko'rsatadi. Y. Abdreymov va X. Anvarova faktoring soliq, bank, valyuta va sug'urta qonunchiligining bir nechta sohalariga tegishli ekanini qayd etib, ushbu yo'nalishlarda qoidalarni o'zaro muvofiqlashtirish, xalqaro faktoringda soliq bilan bog'liq masalalarni soddalashtirish va faktoring risklarini sug'urtalash mexanizmini rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi [8]. Raqamli platformalarning kengayishi esa faktoring xizmatini tezroq va qulayroq qilish imkonini beradi: tadbirkor bankka bormasdan ariza berishi, bank esa hujjatlarni elektron shaklda tez ko'rib chiqishi mumkin. Reversiv faktoringning ulushi 35 foizga yetgani ham ijobiy holat bo'lib, yirik korxonalar orqali ko'plab kichik yetkazib beruvchilarni moliyalashtirish imkonini beradi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, faktoring tadbirkorlik subyektlari uchun aylanma mablag'ni tez va odatda garovsiz olishning qulay vositasi, banklar uchun esa daromadli va qisqa muddatli operatsiya hisoblanadi. O'zbekistonda so'nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar natijasida faktoring bozori jadal o'smoqda va unda banklar yetakchi o'rinni egallamoqda. Shu asosda quyidagilar taklif etiladi:

1) banklar tomonidan kichik biznes vakillari uchun faktoringning mazmuni, afzalliklari va rasmiylashtirish tartibini sodda tilda tushuntiruvchi axborot materiallarini tayyorlash;

2) faktoring xizmatlarini to'liq onlayn rasmiylashtirish imkoniyatlarini kengaytirib, raqamli faktoring platformalari bilan hamkorlikni chuqurlashtirish;

3) yirik korxonalar bilan hamkorlikda reversiv faktoring dasturlarini kengaytirish orqali ularning kichik yetkazib beruvchilarini moliyalashtirishni qo'llab-quvvatlash;

4) eksport qiluvchi korxonalar uchun xalqaro faktoring mahsulotlarini rivojlantirish va hududlarda faktoring xizmatlarini targ'ib qilish;

5) faktoring risklarini sug'urtalash mexanizmlarini rivojlantirish va bu sohadagi qoidalarni yanada takomillashtirish.

Ushbu takliflarning amalga oshirilishi faktoringning tadbirkorlar uchun ommabop moliyalashtirish vositasiga aylanishiga va banklar faoliyatining yanada diversifikatsiyalashuviga xizmat qilishi mumkin.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. FCI Releases 2025 World Industry Statistics as Global Factoring Market Surpasses €4 Trillion // FCI. – 2026-yil 5-may. – https://fci.nl/en/news/fci-releases-2025-world-industry-statistics-global-factoring-market-surpasses-eu4-trillion (murojaat sanasi: 12.10.2026)
2. Bakker M. H. R., Klapper L., Udell G. F. Financing Small and Medium-Size Enterprises with Factoring: Global Growth and Its Potential in Eastern Europe. World Bank Policy Research Working Paper No. 3342. – Washington, DC: World Bank, 2004.
3. Prezident faktoring xizmatlarini rivojlantirishga qaratilgan qarorni imzoladi // Spot.uz. – 2024-yil 14-avgust. – https://www.spot.uz/oz/2024/08/14/factoring/ (murojaat sanasi: 12.10.2026)
4. UNIDROIT Convention on International Factoring. – Ottawa, 1988-yil 28-may. – https://likumi.lv/ta/lv/en/starptautiskie-ligumi/id/1179-unidroit-convention-on-international-factoring (murojaat sanasi: 12.10.2026)
5. Pardayeva Z. A., Sharipova Sh. A. Tijorat banklarida kreditlashni tashkil etish tartibi va takomillashtirish yo'llari // "Moliyaviy texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. – 2023. – Jild 2, № 1. – B. 35–46.
6. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Faktoring xizmatlari bozori sharhi (2026-yil I chorak). – Toshkent, 2026. – https://cbu.uz/upload/iblock/bfe/vo7s8x8uie4n1zn72zu42bffjju2lyhq/Last-sharx-19.05.2026-lotin.pdf (murojaat sanasi: 12.10.2026)
7. Klapper L. The Role of Factoring for Financing Small and Medium Enterprises // Journal of Banking & Finance. – 2006. – Vol. 30, No. 11. – P. 3111–3130.
8. Abdreymov Y., Anvarova X. Advantages and Problems of the Contract for Assigning a Monetary Claim to Another Person's Benefit // Jamiyat va innovatsiyalar. – 2025. – Jild 6, № 5. – B. 108–114. DOI: 10.47689/2181-1415-vol6-iss5-pp108-114.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-son "2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. – https://lex.uz/docs/4811037 (murojaat sanasi: 12.10.2026)
10. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Faktoring xizmatlari bozori sharhi (2025-yil I yarim yillik). – Toshkent, 2025. – https://cbu.uz/upload/iblock/11d/07ldytfv6j3vkb2wy1qwebtifdkni6j2/Last-sharh-Faktoring-_.pdf (murojaat sanasi: 12.10.2026)
11. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Faktoring xizmatlari bozori sharhi (2025-yil I chorak). – Toshkent, 2025. – https://cbu.uz/upload/iblock/1ea/fmzxy5nns0ewprbu7t2ak6rwtnm793pk/Faktoring-sharhi-2025_yil-1_chorak.pdf (murojaat sanasi: 12.10.2026)

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.